QARAQALPAQ XALQI TARIYXINDA XALIQTIN SOCIAL EKONOMIKLAIQ TARAWLARINDAǴI ÓZGERISLER

Shamuratova Baxtigul Qutlimuratovna
Nokis qalasi 25 sanli mektep Tariyx pani oqitiwshisi

Annotatsiya. Maqala XIX asirdin' aqiri XX asirdin' birinshi shereginde avtorlardin' qaraqalpaqlar haqqinda magliwmatlardi o'z ishine algan shigarmalarin korip shig'iwga qaratilg'an.Bul shigarmalar qaraqalpaq xalqinin' jasaw sharayati , xalqi, tariyxi, ma'deniyatin uyreniw haqqinda so'z etilgen. **Atamalar.** Qaraqalpaqlar. derekler, xalqi. madeniyat, ekonomika

Kirisiw. XIX asirdin' ekinshi yariminda qaraqalpaq xalqi tariyxinda xalqtin barliq social ekonomiklaiq tarawlarinda juda ulken o'zgerisler juz berdi. 1873 jilda Xiywa xanliginin' Rossiya imperiyasi ta'repinen basip aliniwi xanliqtin Rossiya siyasiy ekonomikaliq quraminda bolip g'ana qoymastan, Amudaryanin' on' jagalawindag'i u'lken jerlerdi jog'altiwlarg'a alip keldi ol jerdin' tiykarg'i xalqi qaraqalpaqlardan ibarat edi.

Basip alingan jerlerdi u'yreniw maqsetinde alimlar ta'repinen ko'p g'ana ilimiy ekspediciyalar sho'lkemlestirildi . Misal retinde M.N.Bogdanov I.I Krause A.L.Kun lardin' alip barg'an izertlewlerin ayriqsha atap o'tiwimizge boladi . Olar tiykarinan Amudaryanin' on' ham shep jag'asinda jasag'an xalqlardin' turmis ta'rizi, ol jerlerdin' ta'biyati sonday aq xojaligi haqqinda mag'liwmatlar topladi.

M.N.Bogdanov izertlew jumislarinda Qaraqalpaqlardin' sharwashiliq tarawinda o'zine ta'nligin ta'riyplep turli xalqlardan sharwashiliq haqqinda ha'r tu'rli mag'liwmatlar toplawga eristi . Onin' aytiwinsha qaramal kobeytiw xalqtin' ekonomikasinin' joqarlawina sonday aq bul jerdin'sharwa mallari basqa jerlerge qarag'anda jaqsiraq ekenligin aytip otken 1.

I.I. Krause h'ar tu'rli da'rili osimlikler, sonday aq ren'li boyaw aliw ushin isletilgen o'simliker haqqinda mag'liwmatlar toplawga erisedi Onin' izertlewleri botanika kolleksiyasi ha'm Xiywa diyqanshilig'i haqqinda edi Ol shig'is avtorlarinan 300 ge jaqin kitaplarin toplawg'a miyassar boldi olar arasinda tariyxiy shig'armalar sol qatari Munis ha'm Ogahiydin' tariyxiy xronologiyalarida bar edi.

1.Богданов М.Н Очерки природы Хивинского оазисаи пустыни КызылКум Ташкент 1882

A.L Kun xalqtin' tariyxiy etnografik o'zgerisi menen shug'illandi Ol sol jerde jasawshi xalqtin' sani geografik jaylasiwi xalqtin' turmis ta'rizi qalalar ham xalq punktlari tariyxiy estelikler haqqinda mag'liwmatlar toplawga eristi bul mag'liwmatlerdi keyinsheli YU. E Bregelem ham B. V Lunin ta'repinen talqilandi.

Sonday aq izertlewshi A.V Kaulbars Qaraqalpaqlardi uyreniwde ozinin' u'lken u'lesin qosti. Ol Amudaryanin' deltesin onin' kanallarin u'yrenip shiqti olardin ag'islarin aniqladi. Ja'nede Qaraqalpaqlardin' etnografiyasin uyreniwde ozinin' ko'plegen mag'liwmatlarin A.E Rossikov din' mag'liwmatlarinda da ko'riwimizge boladi. Onin' shigarmalarinda qaraqalpaqdin' milliy kiyimleri haqqinda mag'liwmatlardi tabiwimizga boladi.

1920-jillardin' aqirinan baslap Qaraqalpaqstanda bir qatar ekspeditsiyalar sho'lkemlestirildi 1926-jilda Qaraqalpaqstan avtonom respublikasinin' Shimbay hm Qon'irat rayonlarinda Moskva universitetinin' etnografik arxeologiya muzeyi ta'repinen sho'lkemlestirilgen xalqtin' turmis ta'rizin uyreniw boyinsha etnografik ekspeditsiya jumis alip bardi. Onda qaraqalpaqlardin' etnografiyasina qizigiwshiliq penen qarag'an studentler D.Artashir, N. Baskakov ham A. Ivanovlar bar edi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ekspeditsiyanin' tiykargi waziypasi xojaliq boyinsha materialllar toplaw sonday aq qaraqalpaq xalqinin' madeniyati ham turmis ta'rizin ken'irek uyreniw edi.

Bunnan tisqari I. Avdakushinnin' qaraqalpaqlardin ekonomikaliq jag'dayi, sanitariya-epidedemiologik ta'repleri haqqinda toliq mag'liwmatlar bayan etilgen. Sonday aq Petro Aleksandrovsk qalasi rus garnizoni a'skerlerinin' qaraqalpaqlar menen mu'nasabetleri, sawda tuwrisindagi mag'liwmatlar berilgen.

Qaraqalpaqlardin' turmis ta'rizinin' sol qatari o'nermentshilik favrika zavod islep shig'ariwinin' xalqtin' turmis ta'rizindegi orni bazarlardagi sawda satiqlar haqqinda V.Lovashevskiy ilimiy jumislarinda keltirilgen. Bazarlar qaraqalpaqlar turmisinda tek gana ekonomokaliq g'ana emes ba'lki ma'deniy tareptende u'lken ro'l oynag'an.

Juwmaqlaw. Xojaliq turmisi rawajlangan sanaat, sawdanin' rawajlaniwi haqqinda ja'ne bir mag'liwmatlar N.V Arxipovtin' jumislarinda keltirilgen. Onin' pikirinshe Orta Aziya diyxan xojaliginin'tiykargi ta'replerinin' joqari sawda satiqtan ibarat bul ko'binshe rus diyxan xojaliginan 6-7 ese ko'p bolip bul sawdanin' Orta aziya ekonomikasinda en' ulken elementlerinin' birine aylangan. Sawda tarmag'i ha'tte kishi awillarda da, qalalardida o'z ishine algan.

Sol sebeptende islep shigariw mu'nasabetleri menen tanis bolmag'an guzetiwshiler bazida sawda satiqdan basqa hesh na'rse menen shugillanbagan degen pikir qaliplesedi.

XX asirdin aqiri XX asirdin birinshi sheregindegi derekler soni ko'rsetedi bul dawirde Qaraqalpaq xalqinin' tariyxi ham etnografiyasi boyinsha ko'p materiallar toplangan. Bul mag'liwmatlar Keyingi jillarda qaraqalpaqlardi uyreniwde ulken turtki boldi.

Paydalanilgan adebiyatlar:

1. Авдакушин И. Санитарный обзор Аму-Дарьинского отдела с 1887 по 1891 г. // Сборник материалов для статистики Сыр-дарьинской области. Ташкент: Типо-Литография наследников С. И. Лахтина, 1892. С. 1-200.
2. Архипов Н.Б. СССР по районам. Средне-Азиатские республики. Москва-Ленинград: Государственное издательство,1927. – 138 с.
3. Богданов М.Н. Очерки природы Хивинского оазиса и пустыни Кызыл-Кум. Ташкент, 1882.
4. Гиршфельд и Галкин. Военно-статистическое описание Хивинского оазиса. Ч. II. Ташкент, 1903. – 39 с.
5. Жданко Т.А. Каракалпаки в научных исследованиях периода их присоединения к России //Среднеазиатский этнографический сборник. Вып. IV. М., 2001. С. 5-34.
6. Сейдаметова Г.У. Ходжейли- центр торговли каракалпаков (XIX-начало XX вв.) // Торговля в этнокультурном измерении. Материалы Четырнадцатых Международных Санкт-Петербургских этнографических чтений. Санкт-Петербург, 2015. С. 212-215.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.